

- інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу на засадах кооперування [Електронний ресурс] : інструкція : [затв. Вченою радою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, протокол № 17 від 5 груд. 2012 р.] // Наукова організація інформаційної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Текст. дані. – Київ, 2013. – С. 145-150. – Режим доступу: <http://dnpb.smart.biz.ua/datas/upload/files/Zbirnyk-2013.pdf> (дата звернення: 11.01.2017). – Назва з екрана.
12. Паспорт-характеристика бази даних «Періодика» електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського : затв. Вченою радою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, протокол № 6 від 25 черв. 2009 р. / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ : [б. в.], 2009. – 4 с.
 13. Пашков О. М. Автоматизація бібліотек: історико-бібліотекознавчий аспект (II половина XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. Наук : [спец.] 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Пашков Олександр Михайлович ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : [б. в.], 2005. – 20 с.
 14. Положення про електронний каталог Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського : затв. вченою радою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, протокол № 7 від 20 черв. 2011 р. // Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (2011–2013 рр.) : [збірник] / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2013. – С. 208–213.
 15. Предметизація документів з питань освіти, педагогіки, психології : практ. посіб. / уклад.: І. Г. Лобановська, Н. Є. Зоріна ; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Від. наук. опрацювання й каталогізації документів // Наук. пр. Держ. наук.-пед. 6-ки України ім. В. О. Сухомлинського / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця, 2014. – Вип. 4: Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу. – С. 401–531.
 16. Провідні освітянські бібліотеки України в дзеркалі статистики: огляд. вид. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [уклад.: Л. О. Біла, І. І. Хемчян ; наук. ред. І. Г. Лобановська]. – Київ : [б. в.], 2016. – 106 с.

Кропачева Н. М.*

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ ІСТОРИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Використовуючи засоби активізації читацької уяви й репрезентації історичних знань, що впливають на становлення аксіологічних орієнтирів юних читачів, виокремлено основні чинники формування національної ідентичності особистості. Ураховуючи вікові особливості

* © Кропачева Н. М.

читацької аудиторії, обґрунтовано важливість застосування таких структурних елементів дитячої літератури історичного жанру: часовий і просторовий «зсуви», багатоплановість зображення, міфологізація й героїзація історичного простору, що увиразнюють сутність героїчних вчинків персонажів та дозволяють проектувати давно минулі події на сучасність.

Патріотизм складає найважливішу ціннісну основу будь-якого суспільства й виступає не лише чинником інтеграції нації, а й суттєвим внутрішнім мотивом для саморозвитку й розкриття всіх потенційних можливостей кожної людини. «Кожен повинен пізнати свій народ і у народі пізнати себе», – наголошував Григорій Сковорода. Чітке визначення ідеалів патріотичного виховання й ціннісних орієнтацій дітей неможливе без дитячої літератури: адже яким стане молоде покоління залежить від того, які книги воно читає, якими героями захоплюється, з якими емоційними переживаннями закриває прочитану книгу.

На сучасному етапі розвитку суспільства національна ідентичність й національна свідомість як системоутворюючі елементи патріотичного виховання нової генерації українців формуються та зазнають потужного впливу інформаційного простору.

Співставлення інформаційних зрізів даних мережі Інтернет доволі розгорнуто й глибоко репрезентує великий масив продукції, розрахованої на дітей і підлітків. Зокрема його можна диференціювати за такими видами: світ симулякрів, у якому доволі незначна кількість патріотично-орієнтованих комп'ютерних розробок для підлітків на кшталт ігор «Скаут», «Котигорошко», «Дорога життя».

Спеціалізований (фаховий) сегмент Інтернету, у якому можна визначити два компоненти: перший відображає різноманітну палітру електронних книжок, розрахованих на дітей різного віку – від народних і літературних творів до збірок, хрестоматій, читанок, книжок окремих авторів різноманітної жанрово-тематичної направленості. Другий – систематизований і упорядкований за відповідними видами й жанрами підбір літератури, яку презентують сайти відповідних бібліотек для дітей. Наукові бібліотеки акумулюють й оприлюднюють результати педагогічних рефлексій визначних педагогів, мислителів в історичній ретроспективі та наукові розвідки сучасних фахівців,

у яких предметом досліджень є дитяча книга в багатоаспектному вимірі її розвитку.

Інформаційно-бібліографічну складову всього тематичного спектру дитячих книг генерують (як уже було підкреслено) широкому загалу спеціалізовані інформаційні установи, серед яких значний доробок інформаційно-бібліографічних видань (каталоги, бібліографічні покажчики). Так, у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створено низку інформаційних видань про підручники, що зберігаються у бібліотечному фонді, зокрема, підготовлено каталог, до якого увійшли шкільні підручники та навчальні посібники українською, російською й іншими мовами 1918–1945 рр. з фонду бібліотеки. Акцентуємо увагу, що однією зі структурних складових цього видання є читанки; навчальні посібники а також навчальні посібники для дітей із порушеннями інтелекту, слуху та зору [9; 10].

Питання національної ідентичності у зв'язку з проблемою загальнонаціональної консолідації багатоетнічного українського соціуму постає в соціологічному (на рівні соціальних груп, страт), рефлексивно-аксіологічному (у дослідженнях відомих науковців), осмислення результатів яких спонукає до більш поглибленого аналізу систем цінностей, норм, установок, у світоглядно-культурологічному вимірі, який ціленаправлено формується дітей як у навчально-виховному процесі, так і позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів [3; 6; 7; 13].

Патріотична та національна направленість дитячих книжок XIX–XX ст. знайшла своє обґрунтування в теоретико-методологічному полі досліджень відомих науковців (І. Бех, Н. Богданець-Білоskalенко, О. Дубасенюк, Т. Завгородня, А. Іванченко, М. Левківський, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.), результати яких дали змогу розглядати проблему патріотичного виховання в історичній канві подій, обґрунтувати змістове наповнення дитячих книжок для школярів та їх місце і значення у формуванні патріотичних цінностей сучасного покоління дітей.

Інформаційно-аналітичний дискурс розвідок із проблем зародження педагогіки читання представлено низкою праць фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та інших інформаційних установ [5; 9; 10; 12]. Стан вивчення та розроблення

нових напрямів оновлення змісту дитячого читання молодших школярів визначено основною складовою досліджень науковців Інституту педагогіки НАПН України; пошуки нових форм та змістового наповнення дитячих книжок, появи нових концептів, зокрема, такого як «коло дитячого читання» (КДЧ), розглянутого через призму практичного досвіду науковців Київського університету ім. Б. Грінченка, Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова та ін. [1; 3; 6; 7; 10; 14].

Зважаючи на те, що збільшення візуального контенту в сучасному інформаційному полі дітей орієнтує дослідників на наявність конкуруючих засобів впливу на дитячу свідомість, цілком очевидним стає формулювання проблеми нашого дослідження: яким чином сформувати у змісті особистості дитини духовні уявлення, які лежать в основі формування національного характеру й реалізуються у процесі засвоєння архетипових образів-символів (вітчизна, вірність, чесність, духовність) на підсвідомому рівні, здатних з часом трансформуватися у внутрішні структури особистості й стати аксіологічними константами, які не підлягатимуть переосмисленню? Чи є закономірність між зануренням дитини у простір книг і її здатністю в майбутньому сприймати, продукувати нові змістові конструкції та смисли?

Формулюючи поставлені питання, аксіоматичним підґрунтям впливу на когнітивну та емоційну сферу особистості визначаємо, зокрема, дитячу літературу історичної тематики, що генерує комплекс знань про ту чи іншу історичну добу, розкриває особливості суспільного устрою, ідеологію, духовно-культурні, побутові, психологічні особливості її сучасників. Маючи емоційний вплив на читача, вона водночас знайомить його з актуальними проблемами історії, виховує на прикладах минулого. Історична подія, описана автором у пригодницькому чи фантастичному творі, має більший вплив на дитину 9-12 років, ніж будь-який науковий аргумент. Засоби активізації читацької уяви допомагають авторові «втягнути» читача у текст і в такий спосіб реалізувати його мрії [3].

З огляду на зазначене вище, доцільним слід визнати вплив художньої прози на формування національної ідентичності дитячої аудиторії, що безпосередньо впливає на вибір форм взаємодії автора з читачем. Ураховуючи поставлені завдання, розглянемо сучасні твори історичної

тематики для дітей, що демонструють нові можливості відображення історичних знань, деталізують засоби активізації читачкої уваги, що позначаються (не зразу, звісно) на формуванні національної автентичності.

Література для дітей та юнацтва історичної тематики пов'язана, насамперед, із творчістю Марка Вовчка. У повістях-казках «Кармелюк», «Невільничка» письменниця розказала юним читачам про героїчну боротьбу українського народу проти татарсько-турецьких загарбників. Сторінки історії нашого народу постають в оповіданнях Б. Грінченка «Олеся», поємі Олександра Олеся «Княжа Україна». Історична тематика в літературі для дітей активно виявляла свою життєздатність й у творчості письменників української діаспори, які намагалися осмислити історичні події, пробуджуючи потенціал нації, її національно-культурний дух [4; 13].

Створюючи художній текст як певну комунікативну інтенцію, письменники вдавались до різноманітних формо-змістових модифікацій художньої прози, освоюючи спектр нових можливостей.

Зокрема, пріоритетними в колі читання дитини віком 9-13 років, на чому неодноразово наголошували критики й дослідники літератури для дітей та юнацтва, є тексти з посиленням пригодницьким компонентом.

На прикладі повістей Андрія Бачинського «Неймовірні пригоди Остапа й Даринки» та Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі» простежено можливості впливу досліджуваного жанру дитячої літератури на становлення національно-культурної ідентичності дітей і підлітків [2; 8].

Зміна традиційних підходів до художнього моделювання історичного матеріалу позначається на специфіці структури твору, можливостях реалізації просторово-часових уявлень. Показовою в цьому плані є романтично-фантастична історія Андрія Бачинського «Неймовірні пригоди Остапа й Даринки», яка занурює читача в різні історичні епохи. Твір, сповнений магії, містики, таємничості, фантастики. Класичний і перевірений багатьма поколіннями дитячих письменників перебіг подій в динамічній стилістичній манері: подолання численних перешкод, спілкування під час мандрів з різними містичними істотами. Історію рідного краю подано автором із залученням численних легенд: про Чорного монаха, про кохання між донькою

воєводи і бідним хлопцем. Розкриваючи маловідомі сторінки історії нашого народу, письменник знайомить юних читачів із національними традиціями, святами. Цікавим постає порівняння сучасного і давнього Львова [2, с. 42-43].

Слушно зазначає Зірка Мензатюк: «Дитина... сприймає світ як диво, не тримає зла. Цього потрібно повчитися і нам, дорослим. Дитячий письменник повинен більше бути дитиною, аніж пересічний дорослий. Ні, не треба розповідати вигадки. Слід говорити про важливі речі... Але високі цінності слід заховати глибоко та ретельно. Так, щоб маленький читач зміг сам їх усвідомити» [8]. Письменниця запропонувала юному читачеві оригінальну версію інтерпретації історичних подій у повісті «Таємниця козацької шаблі» з майстерним поєднанням елементів детективу, оригінальним міфологізмом, гумором, із уславленням козацької героїки. До пошуків таємничої козацької шаблі родину Руснаків спонукав «патріотично налаштований» привид. Його дії змушують Наталочку та її батьків вирушити історичними місцями України, де, за їх логікою, можна віднайти старовинну річ. Головна героїня має можливість познайомитися з історичними місцями України не зі сторінок шкільних підручників, а наяву. Читач же, спостерігаючи за карколомним перебігом подій твору, на ходу сприймає інформацію про Берестечко, Дубно, Тараканівський форт, Олеський замок, Кам'янець-Подільську та Хотинську фортеці, Козацькі могили неподалік Берестечка. Крім того, описуючи історичні заповідники, письменниця звертає увагу на їх популярність, а також розкриває походження топонімів. Непідробний інтерес сучасних українців до історії держави передано в стилізованій під народну авторській редакції: «Дорогу до Берестечка не треба було шукати: все, що мало колеса, цього дня мчало, їхало, котилося на Козацькі Могили. А вже сам заповідник шумів, гудів, рябів кольорами, немов величезний ярмарок. Всюди снували люди у вишиванках, продавалися жовто-блакитні прапорці, значки, морозиво, патріотична література; гурти чоловіків сперечалися про політику...» [8, с. 59-60].

Авторка неодноразово акцентує увагу на цінності історичних пам'яток, їх важливості для сучасного українця; утім робить це ненав'язливо, так, що читач

уважно стежить за перебігом пригодницьких колізій твору й водночас відчуває героїчну атмосферу простору, на тлі якого ці події розгортаються. Прийоми міфологізації й містифікації простору, часу, що є притаманною ознакою її стильової манери (потаємна кімната в Олеському замку, підземелля в Дубні), стирає межу між реальним і умовним, робить перехід з однієї площини в іншу практично непомітним. Прийоми художньої умовності сприяють синтезу різнопланових подій і зміні різних часових вимірів [8, с. 76-79].

Основна функція історичних вкраплень – глорифікація (героїзація) подій минулого, формування в юного читача почуття патріотизму, гордості за рідну державу й любові до неї. Вітчизняні письменники своїми творами актуалізують думку про те, що «Україна – найцікавіша, найромантичніша й наймістичніша країна у світі. Ми маємо глибоку і багату історію, міфологію, нам є чим пишатися, є що показати світові. Ми намагалися про це розповісти. І ще – допомогти доторкнутися до України романтичної, загадкової і прекрасної» [8].

Жанрові можливості історичної повісті відображають оригінальні варіанти репрезентації знань історії рідного краю. Їм притаманні такі особливості: постійне випробування персонажів твору, максимально наближений до читача головний герой, який втягнутий у хід подій твору і доповнює, моделює продовження історії власними уявленнями про неї, використання міфологічних образів та сюжетів, що породжують ланцюг історичних, естетичних, моральних алюзій. Усе це розширює та поглиблює мовну картину світу дитини, створює ту духовно-емоційну атмосферу, у якій органічна єдність естетичних і моральних переживань збагачує й духовно розвиває її особистість, стимулює динаміку національного духу.

Сформульовану нами гіпотезу розглянуто через основні змістові лінії творів сучасних письменників, вибрані як типові для сучасного дитячого літературного дискурсу історичної тематики, і викладені у вигляді двох взаємопов'язаних узагальнень.

1. Можна констатувати наявність продовження історичної традиції новітніх творів історичної тематики для дітей, які не перервали сув'язь часу з прозовими творами для дітей минулих часів. Суголосність активних письменницьких пошуків нової якості прозової мови

і жанрових можливостей дитячої повісті демонструють оригінальні варіанти інтерпретації історичних знань: моделювання історії, використання міфологічних образів та сюжетів, просторово-часові вкраплення, що породжують ланцюг історичних, естетичних та моральних спогадів.

2. Необхідність осмислення й розроблення системи досліджень співвідношення дії хаотично і безсистемно набутої інформації з різних медіа джерел; виявлення в цій сукупності суттєвого сегменту дитячої літератури історичної тематики, яка може і повинна входити в рекомендовані списки літературного читання для середніх навчальних закладів.

Література:

1. Арзамасцева И. Н. Детская литература [Текст]: учебник / И. Н. Арзамасцева, С. А. Николаева. – М. : Просвещение, 2010. – 461 с.
2. Бачинський А. Неймовірні пригоди Остапа й Даринки : повість / Андрій Бачинський. – К. : Грані-Т, 2013. – 152 с.
3. Гриценко З. Своеобразие читательского становления [Текст] / З. Гриценко // Дошкольное воспитание. – 2009. – № 2. – С. 15-20.
4. Лічман Л. Ю. Розвиток мовної особистості у післядипломній освіті: компетентнісний підхід / Лічман Лада Юріївна // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – 2013. – Вип. 7. – С. 116-123.
5. Колекція «Українська дитяча книга 1885-1923 рр.» Педагогічного музею України: Каталог-путівник / НАПН України, Педагогічний музей України; [укладачі: В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; рецензент і автор передмови О. Я. Савченко; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – К. : ПМУ, 2015. – 144 с.; іл. – (Сер. «Бібліофонд Педагогічного Музею» ; вип. 1).
6. Мартиненко В. О. Формування змісту літературного читання молодших школярів: сучасний вимір / В. О. Мартиненко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2011. – № 9. – С. 5-9.
7. Машовець М. А. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку в сучасних умовах розвитку суспільства/ Марина Анатоліївна Машовець // Вісник Інституту розвитку дитини: Збірник наукових праць. Серія: Філософія, Педагогіка, Психологія / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – 2009. – Вип. 5. – С. 3-8.
8. Мензатюк З. Таємниця козацької шаблі : пригодницька повість: для дітей мол. шк. віку / Зірка Мензатюк. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2006. – 160 с.
9. Підручники і навчальні посібники з гуманітарних дисциплін для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: каталог / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [упоряд.: Н. Г. Мацібора, О. Б. Бондарчук,

В. М. Іващенко, Р. І. Палійчук; наук. консультант
 О. В. Сухомлинська; наук. ред. П. І. Рогова]. – К. : ДНПБ України
 ім. В. О. Сухомлинського, 2014. – 376 с.

10. Рубан А. І. Дитяче читання в освітньо-культурному вимірі / Алла Іванівна Рубан // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 5 (190). – С. 38-42.
11. Стародубцева В. Національно-культурна детермінація ціннісного світу особистості / В. Стародубцева // Донецький вісн. наук. товар. ім. Т. Г. Шевченка. – Т. 6. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. – С. 60-73.
12. Сучасна література для дітей: огляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=5828>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 12.03.17.
13. Фенцик О. Повноцінне сприйняття молодшими школярами художніх творів на уроках літературного читання / О. Фенцик // Початкова школа. – 2011. – № 11. – С. 9-15.
14. Романюк С. Методика роботи над літературним твором з молодшими школярами / Світлана Романюк, Наталія Богданець-Білоskalенко // Рідна мова: освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі. – Polska, Wałcz. – № 21/2014. – С. 54-64.